

Ks. Tymoteusz Mietelski

PAPIESKI WYDZIAŁ TEOLOGICZNY W WARSZAWIE

COLLEGIUM JOANNEUM

ORCID: 0000-0001-5279-4648

**P. DUCHLIŃSKI,
A. KOBYLIŃSKI, R. MOŃ,
E. PODREZ,
ETYKA A FENOMEN ŻYCIA,
WYD. NAUKOWE AKADEMII IGNATIANUM, KRAKÓW 2017, SS. 272**

Licząca blisko 280 stron książka *Etyka a fenomen życia* jest monografią będącą dziełem czterech autorów: Piotra Duchlińskiego, Andrzeja Kobylińskiego, Ryszarda Monia i Ewy Podrez. Została wydana nakładem Wydawnictwa Naukowego Akademii Ignatianum w Krakowie w 2017 r. i jest owocem współpracy między Wydziałem Filozoficznym Akademii Ignatianum w Krakowie i Sekcją Etyki w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Piotr Duchliński jest doktorem habilitowanym nauk humanistycznych w dziedzinie filozofii, kierownikiem Katedry Logiki i Teorii Poznania w Instytucie Filozofii Akademii Ignatianum. Zajmuje się historią filozofii klasycznej i nowożytnej, etyką ogólną, aksjologią, analizą porównawczą propozycji metafizycznych i metafizycznych. Jest autorem: *W stronę aporetycznej filozofii klasycznej. Konfrontacja tomizmu egzystencjalnego z wybranymi koncepcjami filozofii współczesnej* (2014), *Odsłony doświadczenia istnienia świata realnego. Rozważania wstępne* (2016).

Andrzej Kobyliński również jest doktorem habilitowanym nauk humanistycznych z zakresu filozofii, adiunktem w Katedrze Etyki Współczesnej w Instytucie Filozofii UKSW w Warszawie. Interesuje się filozofią współczesną, zagadnieniami bioetycznymi, zagadnieniami nihilizmu i etyki postmetafizycznej oraz współczesną filozofią włoską. Jest autorem książek: *Modernità e postmodernità. L'interpretazione cristiana dell'esistenza al tramonto dei tempi moderni nel pensiero di Romano Guardini* (1998), *O możliwości zbudowania etyki nihilistycznej. Propozycja Gianni'ego Vattima* (2014).

Ryszard Moń jest profesorem zwyczajnym filozofii. Zajmuje się etyką współczesną, problematyką powinności, wartości, normatywności, podmiotowości, etycznym wymiarem performatyki. Jest autorem monografii: *Odpowiedzialność fundamentem ludzkiej podmiotowości? Potrzeba i możliwości koncepcji E. Lévinasa* (1999), *Warto czy należy? Studium na temat istoty i źródeł normatywności* (2011) oraz redaktorem i współredaktorem kilku prac zbiorowych: m.in. *The Dilemmas of Modern Ethics* (2008), *Ethics in Public Life* (2009), *O prawach człowieka nieco inaczej* (2011), *Prawa człowieka i świat wartości* (2011). Ewa Podrez jest doktorem habilitowanym nauk humanistycznych w dziedzinie filozofii, profesorem UKSW. Bada podstawy antropologiczno-metafizyczne etyki ogólnej, relację etyki do literatury i sztuki, etykę chrześcijańską w dialogu z myślą współczesną. Jest autorką m.in. *Moralne uzasadnienie tolerancji. Studium z etyki personalistycznej* (2000), redaktorką i współredaktorką kilku prac zbiorowych, np. *Ethics in Public Life* (2009), *Badania nad embrionami ludzkimi w świetle etyki i prawa* (2012).

Pojawiające się w tytule sformułowanie „fenomen życia” nawiązuje do książki *Fenomen życia. W stronę biologii filozoficznej* Hansa Jonasa (H. Jonas, *The Phenomenon of Life. Toward a Philosophical Biology*, New York 1966), w której dokonuje on egzystencjalnej analizy zjawiska życia. Jak zauważają autorzy, „na gruncie fenomenu życia, zostało wypracowane nowe sformułowanie imperatywu kategorycznego Immanuela Kanta – postępuj w taki sposób, aby konsekwencje twoich działań były zgodne z trwaniem autentycznego życia ludzkiego na ziemi” (s. 13). Tak sformułowany imperatyw znajduje odniesienie do wielu zagadnień moralnych. Propozycja Jonasa jest jedną z inspiracji recenzowanej monografii.

Autorzy postawili sobie za cel ukazanie różnych interpretacji fenomenu życia i wypływających z przyjęcia danej interpretacji rozstrzygnięć etycznych. Czynią to, nawiązując do filozofii klasycznej i współczesnej oraz biorąc pod uwagę przemiany kulturowo-społeczne. Korzystają również z bogatej tradycji chrześcijańskiej, ukazując jej wpływ i inspiracje w etyce.

Praca składa się ze wstępu i czterech rozdziałów: I. *Życie jako dar i przeznaczenie*, II. *Życie jako fundament etyki*, III. *Życie aż do śmierci, czyli jak?*, IV. *Źródło*

dła godności życia ludzkiego. Całość uzupełnia bibliografia oraz indeksy: osobowy i rzeczowy.

W pierwszym rozdziale autorzy analizują poglądy francuskiego fenomenologa, Michela Henry'ego, zwracając uwagę na jego rozumienie fenomenologii życia. Analizy te uzupełnione są omówieniem poglądów Henry'ego o cielesności oraz intersubiektywności. Następnie przedstawiają jego interpretację etyki, zaczynając od tego, że Henry twierdzi o niemożności przejścia ze zdań o charakterze metafizycznym do tych o charakterze etycznym. Niezwykle cenne jest zwrócenie przez autorów uwagi na to, że Henry odrzuca założenia etyk tradycyjnych, w tym typowo chrześcijańskiej (s. 61–62), podczas gdy etyka oparta na fenomenologii życia jawi się „jako działanie opierające się na immanentnym doznaniu” (s. 62). Twierdzą oni, że etyka w rozumieniu Henry'ego jest „z gruntu teocentryczna i chrystocentryczna” (s. 64). Prowadzi to francuskiego fenomenologa, jak utrzymują autorzy, do identyfikacji sfery „onto-fenomenologicznej z moralną, co wyraża się, [...], w niepodzielnej jedności prawdy fenomenologicznej i przykazania chrześcijańskiego życia” (s. 65).

Warto nadmienić, że rozdział ten, choć najkrótszy w monografii, zawiera najwięcej przypisów, co świadczy o sprawnym przedstawieniu ogromnego przecież materiału dotyczącego poglądów Henry'ego.

Na szczególną uwagę zasługuje rozdział drugi, najobszerniejszy, wyróżniający się rozbudowanymi przypisami, w którym autorzy proponują dla etyki chrześcijańskiej „coś w rodzaju integralnej koncepcji życia, która brałaby pod uwagę ustalenia filozofii tomistycznej oraz fenomenologię życia wypracowaną przez Michela Henry'ego” (s. 80). Przedstawiają wyjaśnienie natury życia prezentowane w tomizmie, zwracając uwagę na odkrywaną w analizie fenomenologicznej celowość, złożoność strukturalną, ruchy immanentne – właściwości należące do istoty organizmu żywego. Rysem charakterystycznym myśli tomistycznej jest również poszukiwanie „ostatecznego i jedynego pierwiastka życia” (s. 93), którym jest w niej dusza. Dusza jest jednak, na co wskazują autorzy, immanentną przyczyną życia. Przyczyną transcendentną i ostateczną „jest Bóg jako czysty i doskonały akt istnienia” (s. 98).

Bardzo wnikliwą analizę poglądów Henry'ego autorzy uzupełniają twierdzeniami Tomasza z Akwinu. Analiza ta pozwala przedstawić niewystarczalność niektórych elementów etyki chrześcijańskiej. Z ogromnej spuścizny Tomasza z Akwinu i Michela Henry'ego autorzy wydobywają kapitalną, jak sami stwierdzają, intuicję: „Życie wie, co należy robić, i co mu odpowiada” (s. 116). W ten sposób dochodzą do koncepcji chrześcijańskiej etyki życia, której główne założenia przedstawiają w jednym z podrozdziałów. Punktem wyjścia byłaby dla niej „donacja życia” (s. 123). Nie chodzi jednak o zwyczajne życie, ale o „donację Życia Absolutnego, Boga” (s. 124).

Na szczególną uwagę zasługują fragmenty dotyczące postulowanej przez autorów konieczności komunikowania życia w obliczu historycznie uzasadnionej tezy o nieprzekazywalności (*incommunicabilis*) życia.

W podsumowaniu tego rozdziału pojawia się stwierdzenie, że „połączenie fenomenologii i metafizyki pozwala na przewycięzanie, z jednej strony, radykalnej obiektywizacji, z drugiej – radykalnej immanentyzacji” (s. 138). Prowadzi to do wniosku, że cechą charakterystyczną etyki chrześcijańskiej jest właśnie życie, którego człowiek przecież stale doświadcza i które „określa wszystkie praktyczne idiomy naszej aktywności” (s. 124).

Trzeci rozdział książki poświęcony jest analizie związku życia ze śmiercią. Zagadnienia związane ze śmiercią są złożone, ponieważ chodzi nie tylko o śmierć biologiczną, ale „różne zjawiska i stany moralne, egzystencjalne i metafizyczne” (s. 143). Autorzy zwracają uwagę, że bliskość śmierci związana ze starością czy chorobą jest dla wielu filozofów momentem wyzwolenia najważniejszych pytań. W rozdziale tym znajdujemy bardzo interesujące omówienie opowiadania Lwa Tołstoja *Śmierć Iwana Iljicza*, eseju Przybylskiego o starości, tekstów Ricoeura i Badeniego uzupełnione analizą myśli Schelera i Sartre’a i odwołania do wielu filozofów i pisarzy. Analiza poglądów tych twórców pozwoliła autorom na zwrócenie uwagi na nabieranie przez życie – właśnie w obliczu śmierci – doświadczenia znaczenia ontologicznego i etycznego. Mówią oni o trzech wyzwaniach mających źródło w śmiertelności człowieka: powinność życia z innymi i dla innych, traktowanie śmierci jako przeznaczenia i daru, pamięć o tych, którzy odeszli (s. 190). Za bardzo cenne warto uznać również twierdzenie o zmienności przekonań etycznych. Autorzy twierdzą, że „świadomość moralna dojrzewa, zmienia się w czasie. Dlatego trzeba ciągle na nowo odkrywać niezwykle bogactwo fenomenu życia i żyć aż do śmierci” (s. 192).

Ostatni rozdział książki traktuje o źródłach godności człowieka, wychodząc od stwierdzenia, że co do centralnej roli godności panuje zgoda, a dyskusja dotyczy właśnie jej uzasadnienia. Rozdział ten rozpoczyna ciekawy przegląd historii poglądów dotyczących godności, aż do czasów Kanta i jego koncepcji etyki autonomicznej z kategorią imperatywu kategorycznego w centrum. Autorzy przedstawiają także dyskusję dotyczącą możliwości pogodzenia Kantowej koncepcji autonomii moralności z chrześcijańską wizją antropologii (s. 210–212) oraz poglądy Francisa Fukuyamy dotyczące zagadnienia godności w obliczu rozwoju biotechnologicznego. W kontekście inżynierii genetycznej, a właściwie problemu sposobu i zakresu jej stosowania, autorzy analizują również poglądy Jürgena Habermasa, dochodząc do wniosku, że „w wielu aspektach propozycje Habermasa są zbieżne bądź nawet tożsame z analizami tych autorów, którzy odwołują się do inspiracji chrześcijańskich

w refleksji filozoficznej, etycznej czy bioetycznej” (s. 236). Jednak, jak konstatują, są u niego także treści niemożliwe do zaakceptowania na gruncie myśli chrześcijańskiej. Cenne jest zwrócenie przez autorów uwagi na fakt odróżnienia przez Habermasa godności człowieka od godności życia ludzkiego, co „poważnie osłabia stanowisko Habermasa, gdy chodzi o obronę specyfiki naszego człowieczeństwa w dobie rewolucji biotechnologicznej” (s. 237). W tym rozdziale na uwagę zasługują również liczne nawiązania do historii myśli politycznej dotyczącej godności człowieka oraz, w końcowej części rozdziału, do aktualnych zagadnień bioetycznych.

Autorzy postawili sobie ambitne zadanie przedstawienia różnych interpretacji fenomenu życia i rozstrzygnięć etycznych wynikających z przyjęcia jednej z nich. Zrealizowali to zadanie dociekliwie. Wykorzystali różne metody, zarówno te o charakterze analitycznym, jak i o charakterze hermeneutycznym, co pozwala na próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie o odpowiednią interpretację fenomenu życia. Wartością omawianej książki jest niewątpliwie gruntowne opracowanie tematu. Na uwagę zasługuje zwłaszcza rozdział drugi stanowiący centralną część pracy.

Właśnie w przypadku tego rozdziału mogłoby pojawić się pytanie o zasadność takiego układu kolejnych części książki i wątpliwość, czy rozdział drugi nie powinien być ostatnim. Wątpliwości okazują się jednak pozorne, gdy weźmie się pod uwagę całość pracy. Autorzy przedstawiają koncepcję życia, następnie etyki życia, uzupełniają rozważania analizą problematyki śmierci i niektórymi zagadnieniami szczegółowymi. Na uznanie zasługuje zatem niewątpliwie struktura kompozycyjna. Zarówno w całości, jak i w poszczególnych rozdziałach, praca odznacza się należytą spójnością i budową logiczną pod względem merytorycznym. Książkę uzupełniają indeks osobowy oraz szczegółowy indeks rzeczowy zawierający ponad 80 haseł głównych. Na uznanie zasługuje fakt umieszczenia w książce tłumaczenia na język angielski nie tylko spisu treści, ale i całego *Wstępu*. Warto zwrócić uwagę na fakt, że autorzy zrezygnowali z umieszczenia na końcu swojej książki ogólnego zakończenia, w zamian kończąc podsumowaniem każdy rozdział. Pozwala to na łatwiejsze zorientowanie się w stawianych tezach i odnalezienie potrzebnych informacji.

Na uwagę zasługuje solidny i niezwykle szeroki wybór źródeł. Bibliografia zawiera niemalże 150 pozycji, w tym wiele w językach obcych (angielski, francuski, niemiecki i włoski).

Warto zwrócić uwagę również na język tekstu, który, choć dotyczący przecie skomplikowanych i specjalistycznych zagadnień, cechuje się przejrzystością. Lektura monografii nie sprawia zatem trudności, a pewne fragmenty czyta się wręcz z lekkością.

Jeśli chodzi o niedoskonałości omawianej pracy, wskazać można na pobieżne potraktowanie niektórych zagadnień. Wynika to z ogromu materiału i świad-

czy wręcz o sprawności autorów w syntetycznym przekazie najistotniejszych dla omawianego tematu treści. Inną, choć może mało istotną, jest wątpliwość dotycząca tytułu monografii. Celem autorów, o którym wspomniano wyżej i który został w wystarczającym stopniu zrealizowany, było przedstawienie różnych interpretacji fenomenu życia i wypływających z przyjęcia jakiejś implikacji etycznych. Pojawia się zatem uzasadnione pytanie, czy bardziej odpowiadający treści nie byłby tytuł podkreślający pierwszeństwo, w porządku teoriopoznawczym, właśnie fenomenowi życia. Czy nie jest tak, że autorzy dokonują interpretacji fenomenu życia w aspekcie etycznym lub, innymi słowy, z punktu widzenia etyki? Wydaje się, że tytuł powinien uwidaczniać bardziej fenomen życia i wskazać, że jest on badany z punktu widzenia etyki.

W żaden sposób wątpliwości te nie umniejszają jednak ogromu pracy wykonanej przez autorów i nie wpływają na pozytywną ocenę ich dokonań.

Podsumowując, recenzowana monografia jest przystępnym studium na bardzo ważny temat zajmujący istotne miejsce w aktualnej dyskusji naukowej. Zawiera wnikliwe analizy poglądów filozofów oraz związanych z tematem palących problemów dzisiejszego świata. Po lekturze recenzowanej książki odnosi się wrażenie, że praca jest inspirującą lekturą przeznaczoną nie tylko dla fachowców, ale i szerszego grona czytelników.